

RECENSIONER

Ingrid Fioretos, Kristofer Hansson & Gabriella Nilsson: *Vårdmöten. Kulturanalytiska perspektiv på möten inom vården*. Studentlitteratur, Lund 2013. 134 s. ISBN 978-91-44-07808-3.

Vissa böcker tilltalar en mer än andra. Den bok som här ska recenseras är en bok som jag tilltalas av på olika sätt. Vad är det jag tilltalas av och varför tilltalar den mig? För det första är det en bok som har alla chanser att nå utanför kulturvetenskapernas (tyvärr och beroende på rådande syn på kunskap i samhället, ganska) snäva gemenskap. Allt som kan visa på nyttan med och som kan bidra till att öka intresset för kulturvetenskaper är bra, men ännu bättre är det om textens innehåll dessutom håller hög klass och om tankarna och värdet med dem förklaras på ett sätt som många kan förstå. *Vårdmöten. Kulturanalytiska perspektiv på möten inom vården*, är en sådan bok. Det är de vetenskapliga skälen, men det finns också andra skäl till varför boken tilltalar mig. Och dessa skäl är, tror jag, tillräckligt allmängiltiga för att nämnas här. För några år sedan fick jag åka akut till sjukhuset. Hjärtat började plötsligt slå oregelbundet. På akuten misstänkte man hjärtinfarkt och jag fick stanna kvar i nästan en vecka för tester och övervakning. Som tur var hade jag inte drabbats av infarkt. När jag släpptes från Östras hjärtavdelning var det dock inte med en känsla av lättnad. Jag var fylld av tankar på allt jag varit med om. Fylld av funderingar kring läkarnas agerande, som liksom såg genom mig, eller som bara såg och intresserade sig för mitt hjärta. Inte för mig, som individ. Sjuksköterskorna såg mig dock och fick mig att känna mig trygg. På hjärtavdelningen är man ständigt övervakad och man får inte lämna avdelningen. EKG-givarna som sattes fast på bröst och rygg och den kurva som hjärtrytmen ritade på monitorerna fungerade som ett slags livlina. Läkarna sade också: ”Känn inte efter så mycket. Vi har koll på dig. Och så länge vi inte ser något onormalt finns inget att oroa sig för.” Klart jag var orolig. Beskedet lugnade

mig inte. Det gjorde heller inte den nya sköterskan, som med ett förflugit ord avslöjade att mina värden indikerade något mycket allvarigare än vad man gavsken av. Även om jag var patient, där och då, slutade jag inte att vara kulturvetare. Och mina ögon och öron var på helspänn hela tiden. Huvudet fylldes av tankar och fortfarande står den veckan ut i livet som ett slags vattendelare, före och efter. När jag läser Ingrid Fioretos, Kristofer Hanssons och Gabriella Nilssons bok förstår jag min upplevelse bättre.

Detta är nu en vetenskaplig recension och bokens största värde har trots allt inte att göra med att patienter får en ökad förståelse för vården. Bokens viktigaste poäng är att den har potential att ge vårdpersonalen perspektiv på deras verksamhet. Där ligger dess stora värde. Även här kan jag faktiskt utgå från personliga erfarenheter. Jag arbetar på Institutionen för Omvårdnad, Hälsa och Kultur, på Högskolan Väst, och undervisar titt som tätt blivande sjuksköterskor, bl.a. om vårdens möten med patienter och andra professioner. Ett problem för mig har varit att böckerna som studenterna läser inte har varit kulturvetenskapliga, utan författade av sjuksköterskor. Inte så att dessa är dåliga, men när jag läser *Vårdmöten* inser jag att det skulle kunna vara så mycket bättre. Här finns en bok som ger vårdpersonalen ett utifrånperspektiv på deras profession, ett ovärderligt perspektiv.

Boken består av åtta kapitel. Det första ger läsaren förutsättningarna, förklarar upplägget och presenterar grunderna för teorierna som används i analyserna som följer längre fram. Föredömligt kort och koncist förklaras att fokus i boken är riktat mot mötet, mot olika typer av möten inom vårdkontexten.

Kapitel två Synen på sjukdom, handlar om hur läkarvetenskapens syn på sjukdom har förändrats och om hur den ser ut idag. Frågan, vad är sjukdom problematiseras med hjälp av begreppen *illness* och *disease*. Här får vi möta patienter som söker vård för upplevelser av ohälsa, som ibland får en diagnos, ibland inte. Vem som är sjuk bestäms av vården, vilket visar på makten som finns i mötet. Denna makt påverkar

både patienterna och personalen och den beskrivs och analyseras på ett pedagogiskt sätt. Ifråga om hur maktaspekterna behandlas visar sig den kanske viktigaste poängen med att bokens författare är kulturvetare och inte vårdpersonal. Viktigt, bra!

Kapitel tre *Blick och kropp*, tar avstamp i det föregående. Detta kapitel är lite mer teoretiskt och här dyker Michel Foucault upp. Den medicinska blicken dissekteras. Frågan om vem som ser och vem som blir sedd behandlas. Den övervakande blicken och dess effekter belyses, både med hjälp av exempel från patienter och från vårdpersonal. *Kropp och normalitet* är en av rubrikerna. Vården ska övervaka, men just därför är det viktigt att reflektera över den medicinska blickens effekter. Här lyfts självregleringen upp och resonemanget visar hur läkarens och vårdens blick leder till att patienter och befolkningen i stort kontrolleras, regleras och uppfostras sig själv och utifrån sådana principer skapas och upprätthåller innebörden i normaliteten. Vem bestämmer över vad som är sjukt och vad som är friskt? Och vem är det egentligen som blir till i ljuset av den medicinska blicken?

Kapitel fyra heter *Mötet med den Andre*. Här handlar det också om makt, men inte lika tydligt. Här ligger fokus mer på strukturer som finns och verkar i hela samhället och hur dessa finns med och påverkar mötet mellan patient och vårdpersonal. Kön, klass, etnicitet, nationalitet, ålder och sexualitet bildar utgångspunkt. Hur går kategoriseringar till och hur påverkar dessa vårdmötet, det är frågan. Edward W. Said presenteras och kapitlet mynnar ut i ett resonemang om intersektionalitet. Detta kapitel är det kapitel som kanske tydligast skiljer sig från vad man brukar ta upp i vårdvetenskapliga läroböcker. Därför är det särskilt viktigt. Vården är också en kultur, med förutfattade meningar, som bäst belyses av någon utomstående. En kulturvetare.

Kapitel fem *Komplexa möten*, fokuserar på vårdpersonalens upplevelser av mötet med patienten, vilket också skiljer sig från hur det brukar se ut. Komplexiteten behandlas inte som ett problem utan som en utgångspunkt. Det ser jag som kulturvetenskapens kanske största poäng, att man är tränad i att inte gå i fällan att förenkla mer än nödvändigt. Och det gör författarna heller inte här. Det ideala mötet, utifrån vårdpersonalens perspektiv, analyseras, liksom avvikelserna (som är många). Det blir tydligt att det ideala mötet är utgångspunkten för hur vård organiseras idag. Eftersom arbetet med patienterna sällan

följer planen blir det viktigt att även reflektera över vårdpersonalens anställningsförhållanden och deras många gånger mycket pressade situation, vilket är en direkt följd av att man inom vården, när verksamheten organiseras, utgår från idealen, inte den autentiska vardagen. Frustrationen som personalen upplever ibland, när patienter söker för problem som egentligen bottnar i frågor som rör boendeförhållanden, arbetslöshet och liknande analyseras ingående. Detta landar i ett resonemang om vilka typer av problem som är vårdens, och vilka som inte är det.

Kapitel sex *Berättelser i vården* utgår från kulturvetenskapens förståelse av och sätt att närma sig berättande. Hur talar patienten om sina upplevelser av ohälsa, sina symptom? Och hur talar läkare och sjuksköterskor om patienten? Hur reagerar parterna på de olika berättelserna? Det är frågor som personal inom vården borde vara mycket intresserade av. Vem har tolkningsföreträde? Medskapande handlar detta kapitel också om, hur patienten spelar med och hur läkaren påverkas. Även här finns ett tydligt maktperspektiv och uttryck för ömsesidig frustration. Språkförbistring och annat som måste lösas där och då av de inblandade, gemensamt.

Kapitel sju *Vårdmötets materialitet*, koncentrerar sig på relationen mellan människorna och teknologin som finns i vården. Effekterna av mötet mellan, rummet vari vården ges, föremålen som finns och används i detta rum, medicinska instrument osv. Men även informationsbroschyrer och läkemedel. Här visar författarna återigen prov på betydelsen och nyttan med att betrakta ett yrke utifrån, med andra ögon och alternativa teoretiska verktyg. Materialitet tas ofta för given. Men den påverkar, det står klart efter att man läst detta kapitel.

Kapitel åtta *Kulturanalys och vardagsetik*; här knyts bokens olika ingångar och tankesår ihop i ett slags utåtblickande syntes där kulturvetenskap och etik används för att ge en fördjupad bild av helheten. Ambivalens, vardagsetik och det faktum att vården liksom samhället i stort och kulturen aldrig blir färdig, att det handlar om komplexa processer av förändring, belyses på ett klokt och bra sätt. Bara för att man vill väl blir det inte alltid bra, det är viktigt att påminna sig om det ibland. Här får man verktyg för och ingångar till sådana reflektioner. Vardagsetiken presenteras som ett försök att ge sjukvårdspersonalen en kulturanalytisk etik som behövs för att bättre hantera alla de olika typer av möten som vardagen inom vården är fylld av.

Detta är en viktig antologi. Och dessutom en sammanhållen antologi, med en tydlig röd tråd. Kapitlen är väl integrerade med varandra och utgör tillsammans en helhet, vilket markeras med att alla referenser samlats i en litteraturlista i slutet. Boken borde vara obligatorisk på alla vårdutbildningar och fungerar även bra på kulturvetenskapliga utbildningar; ett lysande exempel på hur teorier och metoder kan användas för att undersöka kultur.

För en som redan är inläst på och bekant med kulturvetenskapens elementa kan boken absolut fungera som ett exempel på hur kulturanalys kan användas i praktiken. Bokens största och viktigaste värde har den emellertid utanför humaniora. Den visar på ett föredömligt sätt hur etnologins tankar, teorier och forskningsresultat kan användas inom vården och för att bygga ett bättre och mer hållbart samhälle. Enda ”problemet” är att boken recenseras i *RIG*, som är en kulturvetenskaplig tidskrift. Den borde recenseras i sammanhang som når utanför den kulturvetenskapliga gemenskapen.

Eddy Nehls, Lerum/Trollhättan

Bo Lönnqvist: *Dödens ansikte. Tro och sed bland herre och folk*. Scriptum, Vasa 2013. 216 s., ill. English summary. ISBN 978-952-5496-99-4.

Den finlandssvenske etnologen och kulturhistorikern Bo Lönnqvist har presenterat en utförlig beskrivning av ritualiseringar kring döden inom olika sociala skikt bland den finlandssvenska minoriteten som bor i kustbygder i södra och västra Finland. Boken är rikt illustrerad med målningar och fotografier från kyrkor, kyrkogårdar, museer och arkiv förutom från författarens egna fältarbeten alltsedan det sena 1960-talet. Bilderna illustrerar såväl situationer, t.ex. begravningsföljen, som föremål vilka kom till användning i samband med död och begravning.

Undersökningen är en berättarstudie där basmaterialet utgörs av skriftliga uppteckningar lämnade av 75 bygdemeddelare, främst bosatta på landsbygden. Dessa uppteckningar utgör svar på en frågelista, ”Traditioner om död och begravning”, som författaren utarbetade och skickade ut redan 1967. Han var då verksam som arkivarie vid Svenska litteratursällskapets Folkkultursarkiv i Helsingfors (SLS/FKA). Han träffade många av dessa meddelare personligen och

har publicerat foton av flera av dem i boken. Han utförde också fältarbete med bandinspelningar 1968. De 75 bygdemeddelarna företräder i första hand allmogemiljön som bestod av bönder, fiskare, hantverkare, torpare och tjänstefolk. Skribenterna 1967–1968 är födda från 1880-talet till 1920-talet och återger både vad de hört berättas om och vad de själva varit med om. Tidsmässigt ligger fokus i denna studie på senare delen av 1800-talet samtidigt som framställningen också sträcker sig fram till tidigt 1900-tal. Fakta blandas med upplevelser. Från de högre stånden, som i första hand avser herrgårdskulturen, finns en del äldre skriftliga källor i form av dagböcker och memoarer som sträcker sig tillbaka till det sena 1700-talet.

Förebilden för insamlingen 1967 utgjordes av det svenska standardverket *När döden gästar* som Louise Hagberg publicerade redan 1937. Först efter sin pensionering 2004 har Lönnqvist tagit itu med bearbetningen av svaren som samlades in 1967–1968. Här kan man tala om det moderna begreppet ”återvändandets etnografi” då forskaren efter en ofta lång tid vidareutvecklar tidigare undersökningar utifrån nya aspekter.

Författaren följer utförligt hela händelseförloppet alltifrån dödsögonblicket fram till gravölet och föreställningar om en tillvaro efter döden. De högre stånden markerade noga sin status vid begravningarna. Det kunde ske genom utformningen av begravningsföljet och genom bjudningarna i den dödes hem. Dessa benämndes gravöl och de pågick åtminstone ett par dagar. Brännvin intog en viktig roll. Det var endast de fattiga och obesuttna som inte anordnade något gravöl utan endast en enkel kaffebjudning. Gravölet uppfattades som en fest och utgjorde tecknet på en så kallad hederlig begravning, och det var statusmässigt viktigt. Kring gravölen utbildades en betydande berättartradition, som bygdemeddelarna har lämnat rikhaltiga uppgifter om. De högre stånden markerade också sin särställning på kyrkogårdarna genom att uppföra gravkapell eller gravmonument. Dessa avvek markant från allmogens enkla minnesmärken av trä, som inte var lika beständiga som gravvårdar.

Efter dödsfallet gällde det att vara försiktig med liket eftersom kroppen ansågs kunna vara farlig för omgivningen. Ritualerna måste noggrant iaktas så att de döda inte blev gengångare. Särskilda sveperskor, som kom från den lägst stående obesuttna klassen, skötte om tvättning och påklädning av liket. I boken finns flera bilder av lik, också ett antal barn, som ligger i kistan utan lock och beskådas av de närmast sörjande. Fo-